

บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ กับวรรณคดีไทย

วัชรภรณ์ อาจหาญ

ตามประวัติความเป็นมาของเพลงไทยสากล ผลงานของเอื้อ สุนทรสนาน และเพื่อนร่วมงานที่ใช้ชื่อวงดนตรีว่า “สุนทราภรณ์” ถือได้ว่าเป็นผลงานกลุ่มเด่นของคีตศิลป์ประเภทนี้ ผลงานเพลงกว่า 2,000 เพลง มีผู้ประเมินว่าเป็นเพลงในระดับยอดเยี่ยมจำนวนมาก¹ จากการศึกษาบทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ในฐานะที่เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง (Genre) พบว่าบทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์จำนวนไม่น้อยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทย บทความนี้จะเสนอความสัมพันธ์ใน 2 ด้าน ดังต่อไปนี้คือ

1. ด้านเนื้อหา
2. ด้านการใช้ภาษา

1. ด้านเนื้อหา

บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณคดีไทย อาจจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1.1 เพลงที่มีเนื้อหาตรงตามวรรณคดีไทยตอนใดตอนหนึ่ง บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ประเภทนี้ ผู้แต่งจะคัดเนื้อความตอนใดตอนหนึ่งจากวรรณคดีแล้วใส่ทำนองเพลงเข้าไป โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา หรือถ้อยคำใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนมากเป็นเพลงจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น เพลงไทยสามัคคี เพลงไทยรวมกำลัง จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระร่วง” เพลงสาส์นรัก จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “ท้าวแสนปม” เพลงโยสละล้ม จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “วิเวกพระสมุทร” เป็นต้น

¹ ดูบทความเรื่อง “มรดกของสุนทราภรณ์ : ข้อคิดเชิงวิจารณ์” ของเจตนา นาควัชระ ในวารสารธรรมศาสตร์ (1 มีนาคม 2527), หน้า 120-134

วัชรภรณ์ อาจหาญ อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพลงที่ได้เนื้อร้องมาจากวรรณคดีนี้ แม้จะไม่มีเปลี่ยนแปลงถ้อยคำใด ๆ แต่ “สาร” หรือ “แนวคิด” ของเพลง อาจต่างไปบ้างจากปริบทเดิมของวรรณคดีนั้น ๆ เช่น

เพลงไทยสามัคคี ซึ่งนำเนื้อร้องมาจากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องพระร่วงนั้น ในปริบทเดิมมีลักษณะเฉพาะของเรื่องราว ที่กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากที่คนไทยช่วยกันขับไล่ขอมออกไปจากสุโขทัยได้สำเร็จ พระร่วงจึงได้กล่าวสอนให้ขุนนางและประชาชนมีความสามัคคีกัน เพื่อร่วมกันต่อต้านศัตรูที่มารุกราน ข้อความตอนนี้มีถ้อยคำที่สามารถนำมากล่าวถึงความสามัคคีได้อย่างกว้าง ๆ จึงนำมาประกอบทำนอง และให้ชื่อบทเพลงว่า “ไทยสามัคคี”

อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง
อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่งดี
แม้เราริษยากันและกัน
ระวังการยุบยงส่งร้าย
คณะใดศัตรูผู้ฉลาด
ก็ขุแยกให้แตกสามัคคี
พราหมณ์ผู้เคียวรับใช้ไปยุแหย
จนเวลาศัตรูจู่ไปราน
ฉะนั้นชาวไทยจงร่วมรัก
เอาไว้เพื่อเมื่อมีไพร่รอน

ลุ่มหลงริษยาไม่ควรที่
อย่าให้ช่องไพร่ที่มุ่งร้าย
ไม่ช้าพลันก็จะพากันฉิบหาย
นั่นแหละเครื่องทำลายสามัคคี
หมายมาดทำลายให้เร็วรี
เช่นกษัตริย์ลิจจวิวงศ์โบราณ
สาระแนยุญาติให้แตกฉาน
มัวเกียวกัณเสียการเสียนคร
จงร่วมสมัครสโมสร
จะได้สู้ศัตรูด้วยเต็มแรง

“ไทยสามัคคี”, คำร้อง จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระร่วง”
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพลงสาส์นรัก นำเนื้อร้องมาจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ท้าวแสนปม ตามปริบทเดิมเป็นสาส์นของนางอุษาที่ส่งไปให้ท้าวชินเสนเพื่อปลุกปลอบใจให้กล้าหาญพอที่จะเสี่ยงชีวิตเพื่อความรัก เมื่อนำมาใช้ประกอบทำนองในเพลงสาส์นรัก เนื้อหาของเพลงจะกว้างขึ้นกว่าเดิม คือ กล่าวถึงความบากบั่นพยายามเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ ไม่ว่าจะยากลำบากสักเพียงใด นัยยะของเพลงมุ่งไปทางด้านความรักระหว่างชายหญิงที่มีฐานะแตกต่างกันมาก

ในลักษณะนั้นว่าน่าประหลาด
เหตุไฉนย่อท้อรอร่า
เห็นแก้วแวววับที่จับจิด
เมื่อไม่เอื้อมจะได้อะไรมี
อันของสูงแม้ปองต้องจิด
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ
ไม่คิดสอยมัวคอยดอกไม้วาง
ดูแต่ภุมรินเที่ยวบินค้อม

เป็นเชื้อชาตินักรบกลั่นกล้า
ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
ใยไม่คิดอาจเอื้อมให้ถึงที่
อันมณีฤาจะโลดไปถึงมือ
ถ้าไม่คิดปิ่นปายจะได้หรือ
ฤาแย่งซื้อถือได้โดยไม่ยอม
คงชวดดวงบุปผชาติสะอาดหอม
จึงได้ออมอบกลิ่นสุมาลี

“สาส์นรัก”, คำร้อง จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “ท้าวแสนปม”
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพลงโยสะลัม นำเนื้อร้องมาจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องวิวาห์พระสมุทร ตามปริบทเดิมเป็นตอนที่คอนสตันตินอสกล่าวกับโยฮันนิสว่าควรใช้อุบายหลอกลวงคนอื่นเพื่อให้โยฮันนิสได้แต่งงานกับนางอันโดรเมตรา โดยให้เหตุผลว่าการรู้จักใช้คำพูดพลิกแพลงไปได้ต่าง ๆ ก็จะสามารถสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา เนื้อความตอนนี้ เมื่อนำมาใช้เป็นเนื้อร้อง เนื้อหาของเพลงกล่าวถึงประโยชน์ของวาทศิลป์อย่างกว้าง ๆ ไม่เจาะจงว่าเป็นการออกอุบายตามปริบทเดิม ส่วนชื่อบทเพลง “โยสะลัม” ได้จากชื่อของท่านองเพลงไทยเดิมที่นำมาประกอบเนื้อร้องตอนนี้

ปากเป็นเอกเลขเป็นโทโบราณว่า
ถึงรู้มากไม่มีปากลำบากกาย
ถึงเป็นครูรู้วิชาปัญญามาก
เหมือนเต่าผิงนั่งซื่อซื่อรำคาญ
ใครช่างพูดพลิกแพลงเหมือนแรงมาก
ถึงรู้น้อยถ้อยคำให้ขำดี

หนังสือตรีมีปัญญานิเสธหลาย
มีอุบายพูดไม่เป็นเห็นป่วยการ
ไม่รู้จักใช้ปากให้จัดจ้าน
วิชาชาญมากเปล่าไม่เข้าที่
คนนิยมลมปากมากเจียวที่
คงเป็นที่สมคะเนที่เถโก

“โยสะลัม”, คำร้อง จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “วิวาห์พระสมุทร”
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ที่มีเนื้อหาตรงตามวรรณคดีไทยตอนใดตอนหนึ่งมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกเนื้อหาจากวรรณคดีมาใช้เป็นเนื้อร้องที่น่าสนใจ เพราะเนื้อหาที่คัดตอนมา มักจะเป็นปริบทที่กล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้าง ๆ ไม่เจาะจงบุคคล โอกาส และสถานการณ์ จึงเหมาะแก่การนำมาใช้เป็นเนื้อร้อง เช่น วรรณคดีที่ปริบทเดิมกล่าวถึงความสามัคคี ก็จะนำมาใช้เป็นเนื้อร้องที่กล่าวถึงความสามัคคีโดยทั่ว ๆ ไปได้ โดยไม่ต้องผูกพันกับปริบทเดิมและผู้ฟังไม่รู้สึกว่าเนื้อความขาดหายไป บทร้องเพลงไทยเดิมก็ใช้วิธีการเดียวกันนี้

1.2 เพลงที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกับวรรณคดีไทยตอนใดตอนหนึ่ง เพลงกลุ่มนี้ผู้แต่งคำร้องได้นำเนื้อความมาจากตอนใดตอนหนึ่งในวรรณคดี แล้วดัดแปลงแก้ไขบางส่วน เพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และแนวคิดของเพลง เช่น เพลงนักเรียนพยาบาล เนื้อร้องตอนต้นนำมาจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องเวนิสวานิชในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนตอนท้ายเป็นข้อความที่แต่งขึ้นเพิ่มเติม ทำให้เพลงมีเนื้อหาต่างออกไปจากวรรณคดีที่เป็นแหล่งเดิมบ้าง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าสาระสำคัญของเนื้อหายังคงเดิมอยู่

อันว่าความกรุณาปรานี
จะมีใครบังคับก็หาไม่

อันความกรุณาปรานี
จะมีใครบังคับก็หาไม่

หลังมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ
จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน
เป็นสิ่งที่สองชั้นพลันปลื้มใจ
แห่งผู้ให้และผู้รับสมถวิล
เป็นกำลังเลิศพลั้งอื่นทั้งสิ้น
เจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระกรุณา...

พระราชนิพนธ์เรื่อง “เวนิสวานิช”
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
2501 : 72)

หลังมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ
จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน
ข้อความนี้องค์พระธีรราชเจ้า
พระโปรดเกล้าประทานให้ใจถวิล
ใช้คุณค่ากรุณาไว้อาจิณต์
ดังวารินจากฟ้าสู่สากล...

“นักเรียนพยาบาล”,
คำร้อง ท่านผู้หญิงละเอียด
พิบูลสงคราม

บางเพลงนำเนื้อความมาจากวรรณคดีตอนใดตอนหนึ่งแต่อาจตัดเนื้อความบางตอน และเปลี่ยนแปลงคำหรือข้อความบางส่วน เช่น เพลงดวงใจ เนื้อร้องมาจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องท้าวแสนปม ตอนนางอุษาอ่อนวอนให้เทวดาคลายให้ท้าวสินเสน หรือท้าวแสนปมมาหานาง แต่ตัดบทกลอนออกไปหนึ่งบทในช่วงกลาง

โอ้วดวงใจอยู่ไกลลิบ
เหลือจะหยิบมาชมภิรมย์สันต์
เหมือนดวงดาววาววาวอยู่ไกลครัน
ชิดสวรรค์สุดเอื้อมมาเชยชม
เสียดแรงซื้ออุษานารี
ไยไม่มีเทวมาอุ้มสม
ปล่อยให้นั่งพุ่มฟกอกครม
ร้าวระบมอนาจจะขาดใจ
รสใดไม่เหมือนรสรัก
หวานนักรหวานใดจะเปรียบได้
แต่มิได้เชยชมสมใจ
ชมได้ไม่เทียบเปรียบปาน
อ้อองค์เทวสุรารักษ์
ทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์มหาศาล
ช่วยคลายให้ขู้ขี้วาน
เสียดข่านรักบ้างอย่างข้านี้

พระราชนิพนธ์เรื่อง “ท้าวแสนปม”
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
2475 : 448)

โอ้วดวงใจอยู่ไกลลิบ
เหลือจะหยิบมาชมภิรมย์ขวัญ
เหมือนดวงดาววาววาวอยู่ไกลครัน
ชิดสวรรค์สุดเอื้อมมาเชยชม
เสียดแรงซื้ออุษานารี
ไยไม่มีเทวมาอุ้มสม
ปล่อยให้นั่งพุ่มฟกอกครม
ร้าวระบมจิตใจดั่งไฟรณ

อ้อองค์เทวสุรารักษ์
ทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์มหาศาล
ช่วยคลายให้ขู้ขี้วาน
เสียดข่านเสน่หามาไวไว

“ดวงใจ”, คำร้อง พระราชนิพนธ์เรื่อง
“ท้าวแสนปม” (พระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2475 : 448)

เนื้อหาสาระของเพลงยังคงเหมือนกับเนื้อหาในวรรณคดี แต่ตัดทอนเอาเนื้อความช่วงที่รำพันถึงสร้อยออกไป คงเหลือเฉพาะเนื้อความที่เป็นคำรำพันของนางอุษาโดยเฉพาะ ซึ่งในลักษณะนี้หากจะถือว่าเนื้อความของเพลงน้อยลงกว่าเนื้อหาของวรรณคดีต้นฉบับก็ได้

1.3 เพลงที่มีเนื้อหาที่ได้รับอิทธิพลจากเนื้อความในวรรณคดี ในการแต่งคำร้องของเพลงกลุ่มนี้จะเห็นได้ว่าผู้แต่งได้คัดมาจากเนื้อความหรือเนื้อเรื่องตอนใดตอนหนึ่งในวรรณคดีไทย แล้วนำมาแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้องที่มีเนื้อหาสาระใกล้เคียงกับเนื้อความเดิม ตัวอย่างเช่น

เพลงเจ้าเงาะอริษฐาน ได้รับอิทธิพลมาจากเนื้อเรื่องในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองตอนรจนาลือกลุ่ พระสังข์ในร่างของเจ้าเงาะอริษฐานขอให้นางเห็นรูปทองของตนเองเพื่อจะได้หลงรัก และเสี่ยงมาลัยเลือกคนเป็นคู่ครอง

เมื่อนั้น	เจ้าเงาะแสนกลคนขยัน
พิศโฉมพระธิดาวิลาวัณย์	ผูกผาคิ้วพรรณดังดวงเดือน
งามละม่อมพร้อมสิ้นทั้งอินทรี	นางในรณิไม่มีเหมือน
แสรงทำแลเลียงเปียงเบือน	ให้พันเพื่อนเดือนจิตคิดปอง
พระจึงตั้งสัตย์อริษฐาน	แม้บุญญาธิการเคยสมสอง
ขอให้ทราชมงวนนวลน้อง	เห็นรูปที่เป็นทองต้องใจรัก

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 2513 : 113)

เจ้าเงาะแลตะลึงทึ่งในโฉมศรี	ยอดโสภานารีพี่เพ่งเคยเห็น
มองตรงไหนงามไม่เว้น	ล้วนงามเด่นชวนมอง
แรกเห็นนางรณจวนป่วนจนเคลิ้มฝัน	ช่างโสภาลาวัณย์มันจริงจริงน้อง
มองจนหลงมองจนรื่อง	เงาะต้องเสียเชิงชาย
ตัวพี่อาไฟข้างในทอง	สวมเกราะเงาะทองให้มองเห็นร้าย
กายจำแลงของพี่จะมีใครมองหมาย	เจ้ามองคงมิวายซึ่งรูปกายทันที
จึงวอนท้าวท้าวแดนฟ้านั่น	ถ้าเมื่อนบุญช้วนคู่กันโฉมศรี
จงคลนี้องมองทางนี้	เห็นกายพี่แสนงาม

“เจ้าเงาะอริษฐาน”, คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล

เพลงกบได้กอบัวได้รับอิทธิพลจาก โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

กบเกิดในสระได้	บัวบาน
ฤาห่อนรู้รสมาลัย	หนึ่งน้อย
กุมราอยู่ใกล้สถาน	นับโยชน์ ก็ดี
บินโบกมาคล้อยคล้อย	เกลือกเกล้า เสาวคนธ์

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร 2511 : 12)

อันกบอยู่ได้บัวบาน
ตามโคลนตมคุดินดาน
แมงกู่อยู่ไพรไกลตา
เชยชมเกสรเสาวกนธ์
บัวหอมหวาน
แม่ชายใดโง่งม

มัวแต่รุ่งงามไฉ่คลาน
มิเคยได้พานกลืนจกกล
ยังอุตส่าห์มาเวียนวน
เคลือบเกล้าจงกลร่ำเรงรมย์
เหมือนหญิงแน่นงวลงามนำชม
• อุดมต้องเสียทีคนไว

“กบได้กอบัว”, คำร้อง ชุนวิจิตรมาตรา

เพลงยากยิ่งสิ่งเดียวได้รับอิทธิพลจากนิราศวัดเจ้าฟ้าของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบความรักกับการเรียน

ถึงเกาะเรียนเรียนรักก็หนักอก
เมื่อเรียนจนจนจบถึงกบเกย

แสนวิตกตรมตรอมเจียน้องเอ๋ย
ไม่ยากเลยเรียนได้ดังใจจง

(สุนทรภู่ 2503 : 243-244)

จะเรียนจะทำอะไรไม่ลำบาก
คำครูสุนทรภู่กล่าวพาดพิง
ยังตรองยังเห็นเป็นเรื่องหนักใจ
แม่นแม่กนจาวจนกบเกยเคยเรียนร่ำ
เรียนจนถึงโคลงตันกาศยัณต์กลอน
แต่เรียนเรื่องรักหนักในกมล

ขอดยากอยู่อย่างเดียวเกี่ยวผู้หญิง
ฉันไม่ท้วงติงเพราะว่าสมจริงยิ่งสิ่งใด
ให้อาวรณ์
บากบั่นหมั่นท่องจำตามคำสอน
ทุกบททุกตอนฉันไม่ร่ำวรณ์ไม่อับจน
จนปัญญา

“ยากยิ่งสิ่งเดียว”, คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล

จะเห็นว่าเนื้อร้องของเพลงกลุ่มนี้ มีเนื้อหาใกล้เคียงกันกับวรรณคดีที่เป็นที่มาของบทเพลง แต่อาจมีรายละเอียดของเนื้อความที่แต่งขยายเพิ่มเติมเพียงเล็กน้อย

นอกจากนี้ยังพบว่ามีบทเพลงจำนวนหนึ่ง ได้รับแรงบันดาลใจจากวรรณคดีลักษณะที่นำเอาวรรณคดีวรรคหนึ่ง มาขยายเป็นคำร้องของเพลง หรือได้แนวคิดจากวรรณคดีตอนใดตอนหนึ่งมาแต่งขยายขึ้นเป็นคำร้องของเพลง เช่น เพลง “นวลปรางนางหมอง” น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากโคลงสมัยอยุธยา บทที่ขึ้นต้นว่า

“อันไฉ่แก้วแม่
ขลุ่ยกลีบอุรารินพราย
ผิวชนแต่จะกราย
ใครจักอาจให้ช้า

หมองหมาย
ลอบช้า
ยังยาก
ชอกเนื้อเรียมสงวน”

นาลปรางนางดูข้า
 รัญจวนในนวนน้อง
 ปรางนางเคยชวน
 เสื่อมราศีเศร้าไป
 หมายดวงใจ
 เสียขายปรางทองต้องตรม
 โดกงชมข่มเอา
 เหลือบจะไต่
 ฤาพรายข้า
 โดทำเสียจนสิ้นนวล
 นาลปรางนางหมอง
 ปรางทองหมองลงไป
 ที่สุดจะแสนมองได้

ใครทำให้หมอง
 ฉันทมองเศร้าใจ
 เข้ายวนฤดี
 พืมองแก้มนาง
 หมองได้โฉนเล่า
 ใครลอบชมแล้วฤาเจ้า
 เหลือจะเศร้าเร้ารัญจวน
 หรือรินไรแก้งทำ
 คนลอบทำกลักวาน
 เรียมสู้สงวนช้านวลตรมใจ
 พี่หวงต้องหมองไหม้
 พี่พลอยหม่นหมองดวงใจ
 โอใจจะขาดแล้วเอย

“นาลปรางนางหมอง”, คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล

เพลงรักเพียงใจ ผู้แต่งคือชอุ่ม ปัญจพรรค์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเบื้องหลังเพลงดัง ถึงสาเหตุที่แต่งเพลงนี้ว่า “ . . . แต่งเพราะชอบคำของเก่า . . . ” (สมาคมนักแต่งเพลง 2526 : 58) คือโคลงที่มาจากกำสรวลโคลงคั่น ความว่า

“เรียมรำนน้ำเนตรด้วม
 ปวงเทพเจ้าตกจม
 พระสุเมรุเปื่อยเป็นตม
 หากอกนิษฐพรหมฉววย

ถึงพรหม
 จ่อมม้วย
 ทบท่าว ลงนา
 พี่ไว้จึงคง”

รักน้องเพียงใจจากไปหทัยระกำ
 คະเนนงโลกโชกเกินทวมเนินไศล
 รักน้องชูใจให้พี่มีชีวิตมา
 แม้วันจะเคลื่อนหรือเดือนเลื่อนลอยหาย
 พอลมโบกโศกทวนมาทวนหอม
 โหยหาอาวรณ์ให้อ่อนอารมณ์
 รักเกล้าเคยชมคู่เคียงภิรมย์นิทรา
 รักน้องเพียงหนึ่งหนึ่งน้องพี่ปองไม่วาง

อกฉันมีดค่าน้ำตาพร่างพรำมิวาย
 ทันท่วมไกลถึงพรหมพืชมแทบตาย
 ของเมตดารักข้าอย่าพาแห่งหน้าย
 รักแนบไกลยิ่งไกลยิ่งฝอยยิ่งชม
 กลิ่นพยอมรินเร้าเข้าผสม
 เหมือนกลิ่นผมกลิ่นแก้มแกมเนียนาง
 ครั้นยามจากมาน้องเอยไม่พารักห่าง
 รักน้องนางไม่จางไปจากใจ

“รักเพียงใจ”, คำร้อง ชอุ่ม ปัญจพรรค์

ลักษณะของเพลงประเภทนี้ ไม่นับว่าได้เนื้อหามาจากวรรณคดีโดยตรง เพราะเนื้อหาของเพลงนั้น ผู้แต่งได้แต่งคำร้องขึ้นเองตามความคิดของตน แม้ว่าจะมีถ้อยคำหรือบางข้อความคล้ายจะมาจากวรรณคดี แต่เนื้อหาไม่ตรงกันเสียทีเดียว ส่วนใหญ่จัดเข้าเป็นเพลงรัก เช่น เพลงพรานล่อเนื้อ เพลงกามฤทธิ เป็นต้น

ส่วนเพลงอีกกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับวรรณคดีอยู่บ้าง คือ เพลงชมโฉมนางในวรรณคดี เพลงกลุ่มนี้จะมีเนื้อหาเป็นการชมโฉม โดยนำเอาชื่อนางในวรรณคดีมาเป็นหลัก แล้วขยายความไปตามทัศนะของผู้แต่ง บางเพลงก็จะอาศัยขนบการชมโฉมในวรรณคดีไทยเป็นแบบ บางเพลงก็กล่าวถึงเนื้อความตามความรู้ของผู้แต่ง เช่น เพลงไซซี ไม่ได้กล่าวถึงความงาม แต่สรรเสริญความสำคัญของไซซี ตามพงศาวดารจีน ตัวอย่างของเพลงประเภทนี้ได้แก่ เพลงศกุนตลา เพลงไซซี เพลงลักษณะมีเจ็ดโฉม เป็นต้น

ศกุนตลา
เดินดินนางเดียวเปลี่ยวใจ
น้ำค้างค้างกลีบกุหลาบอ่อน
โอษฐ์อัมพรมันรณชัชวาล

นางฟ้าแมกฟ้าฤๅไน
นางไม้แนบไม้มิได้ปาน
คือเนตรบังอรหยาดหวาน
เพลิงบุญอรุณกาลผ่านทรวง

ศกุนตลา
กลิ่นสมุทรสุดฤทัยไหวปวง
ยอดมณีศรีศิลป์ปิ่นสรรค์
คือแก้วแพร้วพร่างกระจำจาง

นางฟ้าแมกฟ้าจากสรวง
คือทรวงนางสะท้อนถอนใจ
หล่อหลอมจอมขวัญผ่องใส
อาบไออมฤตนิคย์นิรันดร์

“ศกุนตลา”, คำร้อง ทวีปวร

เพลงลักษณะมีเจ็ดโฉมชมความงามของผู้หญิงว่าราวกับพระลักษณะมีชายาของพระนารายณ์ เทพองค์สำคัญในวรรณคดีที่มีที่มาจากอินเดีย เช่น รามเกียรติ์ นารายณ์สิบปาง เป็นต้น

งามลักษณะมีเจ็ดโฉมโลมพิลาส
เจ็ดโฉมสวยประโลมใจชาย
สวยเขยนารักเอยทรมเซพ้องศรี

ทรมสวาทบุพดีลักษณะมีเจ็ดฉาย
ลักษณะมีนารายณ์อวตารแปลงกายมาฉนใดหรือนี่...
ล้ำค่าที่ร้อยกวีลักษณะมีงามเอย

“ลักษณะมีเจ็ดโฉม”, คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล

เพลงไซซีกล่าวถึงนางไซซี หญิงงามจากพงศาวดารจีนเรื่องเลียดก๊ก

ไซซี
เพราะบุญคุณทรมารวัย
ควรรำเนื้อทอง
ควรเทอดไว้เป็นที่
ไซซีเพียงแต่เอ๋ยจี้มืออย่างไร
เกิดเรื่องถึงเมืองบรรลัย

ในประวัติกล่าวขึงไว้
กู้เมืองไว้ได้สวยสดดี
หล่อรูปของไซซี
อนุสาวรีย์ควรไหว้
อัมที่งามน้อมคำทรมารวัย
ขุนพลตายได้ทันที

“ไซซี”, คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล

2. ด้านการใช้ภาษา

ลักษณะเด่นด้านการใช้ภาษาในบทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ ก็คือความประณีตในการเลือกสรรถ้อยคำ ทำนองเดียวกันกับการใช้ถ้อยคำในวรรณคดี¹ กล่าวคือมีกลวิธีการใช้ภาษาที่ละเอียดละไม ทำให้บทเพลงมีความไพเราะลึกซึ้งกินใจ เป็นภาษาที่งดงามทั้งเสียงและความหมาย อันเป็นคุณลักษณะและคุณค่าทางวรรณศิลป์² ของวรรณคดีโดยทั่วไป

จากการศึกษาพบว่าบทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ที่มีลักษณะเด่นในด้านวรรณศิลป์เป็นพิเศษ มักพบในบทเพลงประเภทเพลงรักและชมธรรมชาติ บทเพลงในกลุ่มนี้มีจำนวนไม่น้อยที่มีลักษณะการ “ถ่ายแบบ” หรือ “หยิบยืม” ขนบทางวรรณศิลป์ของวรรณคดี (Literary Convention) มาใช้ในการแต่งบทเพลง เช่น บทชมธรรมชาติ การคร่ำครวญแบบนิราศ บทผกากรัก ผากนางชมโฉม รวมไปถึงจนถึง การเล่นคำ เล่นสัมผัส การใช้ภาพพจน์ และความเปรียบ เป็นต้น

บทเพลงไทยสากลที่จะยกมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการ “ถ่ายแบบ” หรือ “หยิบยืม” ขนบทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีคือเพลงกลืนราตรี

ลมพระพายชายขึ้นในคืนนี้
ดอกไม้อื่นคืนไปในดินแดน
เจ้าโหยกลืนต่อเมื่อสิ้นแสงอาทิตย์
คิดคำนึงถึงราตรีที่เราเคย
พอสิ้นคืนกลืนคืนกลืนเสาวรส
ทั้งแต่รอยร่ำจวนป่วนฤทัย
กลืนโอเจ้าเราใจให้ฝืน
โอราตรีเจ้าเอ๋ยที่เคยเยือน

กลืนราตรีหอมระรื่นชื่นใจแสน
จะเหมือนแค้นราตรีไม่มีเลย
เหมือนให้คิดปริศนาราตรีเอ๋ย
ได้ชมเชยชื่นชวนร่ำจวนใจ
ความซอซัดสดชื่นคืนไปไหน
ฝากเอาไว้กับราตรีไม่มีเดือน
ทุกคืนวันครันใจใครจะเหมือน
ยังตามเดือนใจอยู่ไม่รู้วาย

¹ จากการศึกษาประวัติและภูมิหลังของผู้แต่งบทเพลงของสุนทราภรณ์ พบว่า ส่วนใหญ่อ้วนมีพื้นฐานทางด้านการอ่านวรรณคดีและเป็นผู้เขียนโคลงกลอนมาก่อน เช่น แก้ว อัจฉริยะกุล ศรีสวัสดิ์ พิจิตรวรการ ชุ่ม ปัญจพรรค์ เป็นต้น ซึ่งอาจส่งผลต่อภาษาที่ใช้ในบทเพลงและทำให้บทเพลงมีรูปแบบด้านสัมผัสที่คล้ายคลึงกับบทกวี

² วรรณศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการแต่งหนังสือหรือศิลปะทางวรรณกรรม คุณค่าทางวรรณศิลป์ในที่นี้จึงหมายถึง คุณค่าในการแต่งคำประพันธ์ได้ดีเด่น เพียบพร้อมไปด้วยความงาม ความไพเราะ

มาคีนี่กลืนราตรีที่ไหนหนอ
อกระทิกนี้กระพริบครันใจกาย
เพื่อทวนถามความนัยให้ประจักษ์
โอ้ราตรีที่เคยชื่นรื่นอุรา

ลอยมาล่อลื้อให้ใจคอยหาย
หรือราตรีที่หมายชายกลืนมา
เหมือนถามรักทวนเล่ห์เสน่ห์หา
ลอยทวนมาหรืออย่างไรใครรู้เอย

“กลืนราตรี”, คำร้อง ทรง สาลิคุล

เพลงนี้เป็นเพลงส่งสารแห่งความรักโดยผ่านธรรมชาติเป็นตัวสื่อ ได้แก่ธรรมชาติยามค่ำคืนกับกลืนดอกไม้ การใช้คำว่า “ราตรี” กินความหมายได้หลายนัย หมายถึงกลางคืนก็ได้ หมายถึงดอกไม้ก็ได้ ในบทเพลงนี้ผู้แต่งใช้ธรรมชาติเป็นตัวสื่อในการสร้าง “โลกแห่งจินตนาการ” ระหว่างผู้แต่งและผู้ฟังเพลงได้อย่างให้อารมณ์และความรู้สึก “กลืนราตรีหอมระรื่นชื่นใจแสน” ให้กลิ่นหอมของดอกไม้ “ลมพระพายชายชื่นในคืนนี้” ให้ความเย็นและความเคลื่อนไหวของสายลมในยามค่ำ “กลืนโอเจ้า” ให้ความหอมละมุนของคนที่รัก ความหมายอันเนื่องมาจากรสของคำ การก่อให้เกิดจินตภาพที่แจ่มชัดและการบรรยายสภาพธรรมชาติที่มีได้อยู่ในสภาพหรือภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ใช้กลืนราตรีที่ลอยทวนลมได้

“โอ้ราตรีที่เคยชื่นรื่นอุรา

ลอยทวนมาหรืออย่างไร”

ข้อความนี้เท่ากับเป็นการสร้างจินตนาการที่นับเป็นการสร้างภาพพจน์เกินจริง ที่ให้อารมณ์เข้มข้นกว่าการบรรยายสภาพปกติของธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา เพราะผู้แต่งจงใจพรางชายหญิงทั้งสองในทางกาย เพื่อที่จะให้มีช่องว่างในการสร้างโลกแห่งจินตนาการได้โดยการใช้ธรรมชาติเป็นตัวสื่อ จะเห็นได้ว่าความสมหวังในความรักและการทำให้คนรักพบกันโดยตรง มักไม่ก่อให้เกิดพลังแห่งจินตนาการอันเข้มข้นได้มากเท่ากับความผิดหวังในรักอันเนื่องมาจากการพลัดพราก

ในเพลงนี้ผู้แต่งเลือกใช้คำที่มีสัมผัสแพรวพราว ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร เช่น พระพาย—ชายชื่น ระรื่น—ชื่นใจ ชื่นชวน—รื่นจวน ซึ่งนอกจากจะมีความไพเราะทางด้านเสียงแล้ว ยังมีความงามในความหมายที่ชัดเจนด้วย ผู้แต่งใช้คำว่า “ชายชื่น” ทำให้ผู้ฟังได้เห็นภาพของลมยามค่ำที่ค่อย ๆ พัดพาเอากลิ่นหอมกรุ่น “ระรื่นชื่นใจ” ของดอกราตรี ผู้แต่งใช้คำกริยาที่แสดงถึงความเคลื่อนไหวและความรู้สึกที่นุ่มนวล เช่น “โหยกลืน” “ซดซ้อย” “ลอยมา” “ชายกลืน” ซึ่งเหมาะกับความเยือกเย็นของยามเมื่อ “สิ้นแสงอาทิตย์” องค์ประกอบในการสร้างภาพของยามค่ำคืนที่อบอุ่นไปด้วยกลิ่นดอกไม้ชวนให้นึกถึง “ความนัย” หรือความรักครั้งเก่า ปรารถนาจะมีความสุขในครั้งนั้นกลับทวนคืนมาอีกครั้ง จะเห็นว่าผู้แต่งเล่นคำว่า “คืน” ที่แปลว่ากลางคืน กับคำว่า “คืน” ที่แปลว่า คืนกลับมา ได้อย่างเหมาะสมเจาะ

บทเพลงนี้มีลักษณะการชมธรรมชาติและคร่ำครวญถึงคนรักทำนองเดียวกันกับขนบในการแต่งนิราศ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงศิลปะการเลือกใช้ถ้อยคำได้อย่างไพเราะ งดงามทั้งเสียงและความหมายซึ่งคล้ายคลึงกับภาษาที่ใช้ในการแต่งวรรณคดีที่มีเนื้อหาทำนองเดียวกัน นอกจากตัวอย่างเพลงกลืนราตรีที่กล่าวมานี้ ยังมีเพลงอื่น ๆ ซึ่งมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ที่เด่น ๆ อีก เช่น ผাগหมอน ที่เด่นในแง่การสร้างโลกแห่งจินตนาการคล้ายเพลงที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น หรือเพลงคู่ทาส

เพลงที่รักเจ้า ที่เด่นในแง่ความเปรียบ บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ส่วนใหญ่ นับได้ว่ามีลักษณะการใช้คำที่ประณีตงดงามที่ก่อให้เกิดความงามทางวรรณศิลป์ทำนองเดียวกับวรรณคดี

บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์กับวรรณคดีมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ไม่น้อย ทั้งในด้านเนื้อหาและการใช้ภาษาดังกล่าวข้างต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า บทเพลงที่มีการนำข้อความบางตอนบางส่วนจากวรรณคดีมาใช้เป็นเนื้อหาของบทเพลง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์หรืออิทธิพลของวรรณคดีที่มีต่อบทเพลงโดยตรง ส่วนบทเพลงที่มีลักษณะของการหยิบยืมความคิด กลวิธีการใช้ภาษา หรือ การ “ถ่ายแบบ” รูปแบบทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีมาใช้ได้แสดงให้เห็นว่า วรรณคดีมีอิทธิพลต่อบทเพลงโดยทางอ้อม ในที่นี้อาจเกิดจากประสบการณ์ ความคุ้นเคยและความรู้ทางวรรณคดีไทยที่สะสมอยู่ในตัวกวีหรือผู้แต่งบทเพลงของสุนทราภรณ์ สุดแต่ว่าแต่ละคนจะนำมาใช้ในการสร้างสรรค์บทเพลงของตนมากน้อยเพียงใด จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์ได้รับยกย่องว่าดี มีความหมายไพเราะกินใจคนไทยได้ทุกยุคทุกสมัยนั้น แท้ที่จริงแล้วก็คือรากฐานที่มาจากวรรณคดีไทยนั่นเอง

บรรณานุกรม

หนังสือ

- เจตนา นาควัชร. ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2521.
 ดวงมน จิตรจันทน์. หลังม่านวรรณศิลป์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2508.
 เดชาดิศร, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ประชุมโคลงโลกนิติ พระนคร : คลังวิทยา, 2511.
 ศรีรัตน์ รมณีย์. เพชรของสุนทราภรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : แพร่พิทยา, 2503.
 พุทธเลิศล้ำภักดิ์, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครนอก สังข์ทอง ไชยเชษฐา ไกรทอง มณีชัย คำวิ สังข์ศิลป์ชัย. พระนคร : บรรณาการ, 2513.
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครพูดคำกลอน พระร่วง. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2520.
 _____ บทละครพูดสลับคำเรื่องวิวาทพระสมุทร. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509 (พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีในรัชกาลที่ 6 โปรดให้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงอวบเชย พิพิธสมบัติ ณ ฌาปนกิจสถานวัดธาตุทอง 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2509).
 _____ มัทนะพารา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ ละครพูดคำฉันท์ 5 องค์. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467.
 _____ สกุนตลา มัทนะพารา ท้าวแสนปม และประมวลสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. นครหลวงฯ : แพร่พิทยา, 2515.
 วราวุธ สุมาวงศ์. เบื้องหลังเพลงดัง. กรุงเทพฯ : บริษัท สยามออฟเซต จำกัด, 2526.

บทความในวารสาร

- เจตนา นาควัชร. “มรดกของสุนทราภรณ์ : ข้อคิดเชิงวิจารณ์.” วารสารธรรมศาสตร์ (1 มีนาคม 2527) : 120-134.

วิทยานิพนธ์

- วัชรภรณ์ อาจหาญ. “การศึกษาวิเคราะห์บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

วรรณคดี—ศิลปะ ประสานศิลป์

ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ
“วรรณคดีกับศิลปะ”
ในวาระครบรอบ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดนตรีกับวรรณคดีไทย	
พัฒน์ พร้อมสมบัติ	111
เพลงไทยไขวรรณคดี	
พ.ท.วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์	114
บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์	
กับวรรณคดีไทย	
วัชรภรณ์ อาจหาญ	124
เพลงพื้นบ้านภาคกลางกับวรรณคดีไทย	
เอนก นาวิกมูล	135
วรรณคดีกับนาฏศิลป์	
วันทนี ม่วงบุญ	137
หัวข้อของนาฏยวรรณกรรมไทยแบบขนบนิยม	
เสาวณิต วิงวอน	141
ปัจฉิมบท	155
คณะกรรมการดำเนินการจัดการสัมมนา	156